

Katsauksia

Suvi Huttunen^a & Aino Rekola^b

Reilu siirtymä, ekologinen solidaarisuus ja kestävyysmurroksen mahdollisuus?

Johdanto

Reilu siirtymä on viime aikoina noussut ilmastopolitiikan toteuttamisen keskiöön. Tämä näkyy esimerkiksi Pariisin ilmastopöytäkirjassa, Euroopan unionin vihreän talouden ohjelmassa ja Marinin hallituksen (2019–) ohjelmassa. Korostamalla reilua tai oikeudenmukaista siirtymää poliitikot voivat osoittaa suhtautuvansa ilmastohuoleen vakavasti eli toteuttavansa yhteiskunnallisen siirtymän kohti vähähiilisyttä. Samalla he voivat painottaa, ettei yhteiskunnassa kenenkään sallita jäädä jälkeen ilmastopolitiikan tuottamien muutosten vuoksi.

Reilun siirtymän käsitteen juuret ovat ammattiyhdistysliikkeessä (Stavis & Felli 2020; Velicu & Barca 2020). Ympäristösääntelyn ja muuttuneen globaalin kysynnän vuoksi tietyt alat, kuten kaivosteollisuus, ovat muuttuneet jättäen joukon ammatilaisia vaille työtä. Ammattiyhdistysliikkeen vaatimuksessa reilusta siirtymästä on kyse puuttumisesta tähän muutokseen tavalla, joka turvaisi työntekijöiden toimeentulon (ILO 2015; ITUC 2017). Toimeentulon ohella reilu siirtymä nostaa esiin moninaisia tasapuoliseen kohteluun ja esimerkiksi kulttuuristen arvojen huomioimiseen liittyviä asioita (Kivimaa ym. 2021). Näin reilun siirtymän käsitteessä risteävät kiinnostavalla tavalla sosiaalipolitiikka ja ympäristöpolitiikka. Yhtäältä reilu siirtymä jatkaa ammattiyhdistysliikkeen solidaarisuusvaateiden perinnettä, joista myös nykymuotoinen hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka osittain ponnistavat. Toisaalta reilun siirtymän voidaan nähdä edustavan ympäristöpolitiikan tutkimuksen kestävyyskäännettä (Biermann 2021) ja siinä erityisesti huomion kiinnittymistä sosiaaliseen ja kulttuuriseen kestävyYTEEN. Reilu siirtymä vaikuttaisikin olevan kiinnostava väline sosiaalisen oikeudenmukaisuuden yhteen tuomiselle niin akateemisessa kuin käytännön poliittisessa keskustelussa.

^a Ympäristöpolitiikkakeskus, Suomen ympäristökeskus & Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

^b Ympäristöpolitiikkakeskus, Suomen ympäristökeskus

Ympäristöpolitiikan käsitteenä reilu siirtymä ei kuitenkaan ole ongelmaton ja näistä ongelmista tarvitaan lisää tutkimusta ja yhteiskunnallista keskustelua.

Keskustelu turvetuotannon ahdingosta Suomessa havainnollistaa ongelmia, joita reilun siirtymän korostamiseen ympäristöongelmien ratkaisun yhteydessä liittyy. Turvetuotannon kannattavuus on heikentynyt ennakoitua nopeammin, mikä on ajanut alalla toimivat yrittäjät ahdinkoon. Taustalla on polttoturpeen päästöoikeuden hinnan nopea nousu. Alalle myönnetty verohelpotus turvaa yrittäjien toimeentuloa ja elämäntapaa hankalassa tilanteessa, mutta samaan aikaan lisärahoitus toimii tekohengityksenä elinkeinolle, jonka muuttuminen on ekologisen kriisin ratkaisemiseksi välttämätöntä. Reilu siirtymä on keskeinen käsite niin turvetuottajien edunvalvojien vaatimuksissa (Bioenergia ry. 2020; Koneyrittäjät 2021), kuin hallituksen poliittisessa päätöksenteossa (Valtioneuvosto 2021). Politisoituneena käsitteenä reilu siirtymä ei kuitenkaan tarkoita enää vain oikeudenmukaisuudesta huolehtimista siirtymässä, vaan siirtymän hidastamista tai estämistä sosiaalisen ja alueellisen oikeudenmukaisuuden nimissä. Samalla ympäristön hyvinvoinnin näkökulmasta oikeudenmukaisemman tulevaisuuden saavuttaminen hidastuu. Puolustaessamme oikeutta nykyisiin töihin, toimeentulon lähteisiin ja elinkeinoihin, ekologisesti kestävämmän yhteiskunnan saavuttamisen kannalta olennaiset kysymykset siitä, mitä työ ja toimeentulo tarkoittavat kestävässä yhteiskunnassa ja millainen työ on kestävää, uhkaavat jäädä huomiotta (Velicu & Barca 2020). Näin reilun siirtymän riskinä on keskustelun asettuminen lähtökohtaisesti sellaiselle tasolle, joka ei mahdollista tai edistä ympäristöllisen kestävyyspohdinnan tavoitteiden saavuttamista.

Tässä katsauksessa tarkastelemme reilun siirtymän käsitettä ympäristöpolitiikan ja sosiaalipolitiikan toteuttamisen taustaa vasten ja nostamme esiin ekologisen solidaarisuuden reilua siirtymää täydentävänä näkökulmana. Ekologisen solidaarisuuden näkökulma voi auttaa palauttamaan kestävyyspohdinnan siihen, mikä on oikeudenmukaista myös ei-inhimillisen luonnon kannalta ja globaalissa mittakaavassa.

Hyvinvointivaltio ja ympäristöpolitiikka

Yleistäen esitettynä pohjoismainen hyvinvointivaltio on onnistuneesti – joskaan ei vailla ristiriitoja – sovittanut yhteen taloudellista ja sosiaalista kestävyyttä (Gough 2016; Julkunen 2017). Samalla hyvinvointivaltion ylläpito vaikuttaa edellyttävän valtioilta jatkuvaa talouskasvua ja siihen kytkeytyvää massatuotantoa ja kulutusta, mikä vaarantaa hyvinvointivaltion ekologisen perustan (Julkunen 2017; Hirvilammi 2020). Sosiaali-

politiikassa ihmisten hyvinvointia käsitelläänkin pitkälti erillisenä ja riippumattomana ekologisesta hyvinvoinnista (Hirvilampi 2020). Ympäristöpolitiikka puolestaan on 1960-luvulta asti pyrkinyt limittämään ekologisen kestävyuden taloudelliseen ja sosiaaliseen kestävyYTEEN. Se on kuitenkin pitkälti jäänyt pinnalliseksi ympäristöhaittoja lievittäväksi kerrokseksi, joka ei ole onnistunut haastamaan valtioiden ja talousjärjestelmien syvempiä, ympäristötuhhoa tuottavia rakenteita (Duit ym. 2016). Sinällään esimerkiksi ympäristölainsäädännön kehittyminen valtioiden sisällä ja kansainväliset ympäristösopimukset ovat onnistuneet merkittävästi vähentämään ympäristöhaittoja (Meadowcroft 2012). Kuitenkin ajatus valtiosta, jossa talouskasvu voitaisiin lopulta erottaa jatkuvasta materiaalien resurssien kulutuksen ja päästöjen kasvusta on osoittautunut käytännössä haasteelliseksi (Fritz & Koch 2016; Pichler ym. 2017; 2020), eivätkä valtiot ole onnistuneet ympäristöpolitiikan avulla luomaan ekologisesti kestävää yhteiskuntaa.

Ympäristöpolitiikalla ja sosiaalipolitiikalla on merkittävä ero suhteessa niiden käytössä oleviin käytännön politiikkakeinoihin. Monessa valtiossa sosiaalipolitiikka on keskeinen tulojen uudelleenjaon väline, ja vaikuttaa siten hyvin syvällä valtion rakenteiden muotoon ja kehittymisen suuntaan. Ympäristöpolitiikka toimii pinnallisemmin keinoin, eikä se osallistu merkittävästi yhteiskunnan resurssien uudelleenjakoon (Gough 2016). Kansalaisten tai yritysten näkökulmasta ympäristöpolitiikka näyttäytyy usein erilaisina ihmisen toiminnalle asetettavina rajoituksina ja sääntöinä, jotka pyrkivät turvaamaan ympäristön puhtautta ja luonnon monimuotoisuutta tai toisaalta kannusteina, jotka edistävät ympäristölle ystävällisemmän teknologian ja käytäntöjen käyttöönottoa (Meadowcroft 2012). Samalla ympäristöpolitiikka ei ole ihmisiä, vaan luontoa varten, ja se asettuu lähinnä haittaamaan ihmisten muuta, merkityksellisempää toimintaa, jota edistetään muilla politiikanlohkoilla (Huttunen 2015). Tällaisesta kapeasta ympäristöä ja ihmisiä erikseen hallinnoivasta näkökulmasta ympäristöpolitiikka voi onnistuneesti edistää toimintojen muuttamista ympäristöystävällisemmiksi vallitsevaa modernin yhteiskunnan järjestelmää hienosäätämällä eli tuottamalla ekologista modernisaatiota. Sen on vaikea haastaa yhteiskunnan rakenteita ja integroitua olennaiseksi osaksi yhteiskunnan taloudellisia ja sosiaalisia järjestelmiä ja hyvinvoinnin tuottamista. (Hausknost 2020.) Vaikka edellä esitetty on karrikointi ja kätkee sisälleen erojen taustalla vaikuttavat yhteiskunnissa käytävät intressikamppailut ja kehityskulkujen monipolvisuuden, osoittaa se kuitenkin käytännön ympäristöpolitiikan todellisen ongelman, jota on pyritty ratkaisemaan.

Sekä tutkimuksessa että käytännössä ympäristöpolitiikkaa on pyritty integroimaan paremmin muun politiikan osaksi, minkä lisäksi kokonaisuuden paremman huomioimisen nimissä sekä ympäristöpolitiikan tutkijat että käytännön toimijat ovat alkaneet puhua kestävyys siirtymästä ja kestävyysmurroksesta sekä siitä, millaisella politiikalla tätä muutosta voitaisiin tukea (Meadowcroft 2012; Köhler ym. 2019). Tällöin yhteiskunnan muuttaminen ekologisesti kestäväksi voi merkitä myös rakenteiden syvempää uudistamista. Tutkijat ovat nostaneet esiin kestävyys siirtymän ja kestävyysmurroksen välisen eron (Stirling 2015; Temper 2018; Eckersley 2021). Kestävyys siirtymä on lähempänä perinteisempää ympäristöpolitiikkaa. Se tähtää sosio-tekniisten systeemien hallittuun muuttamiseen ympäristön kannalta kestävämpään suuntaan ekologisen modernisaation hengessä (Stirling 2015; Köhler ym. 2019). Tällöin on kyse esimerkiksi siirtymästä fossiilisen energian käytöstä uusiutuvan energian käyttöön ilman että itse energian käyttötapoja välttämättä pyritään muuttamaan. Kestävyysmurroksessa puolestaan voidaan ajatella olevan kyse laajemmasta ja hallitsemattomammasta transformaatiosta, jossa koko yhteiskunnan toimintaperusteet muuttuvat (Stirling 2015; Temper 2018). Tämä tarkoittaa, että perinteinen ympäristöpolitiikka on vain pieni osa yhteiskunnan muuttamista kestäväksi. Kestävyysmurros kytkeytyy kaikkeen politiikkaan ja tarkoittaa ekologisen hyvinvointivaltion kehittämistä.

Kestävyys siirtymän kautta on mahdollista saavuttaa kestävyysmurros, mikäli siirtymässä tuotetut ratkaisut kykenevät ratkaisemaan ekologisen kestävyiden ongelman. Toisaalta, mikäli ratkaisut osoittautuvat pitkällä tähtäimellä puutteellisiksi, kestävyys siirtymä voi hidastaa tai estää kestävyysmurroksen kokonaan. Reilu siirtymä on yksi ilmentymä kestävyysmurroksesta ja kestävyys siirtymästä. Reilu siirtymä merkitsee sosiaalisen oikeudenmukaisuuden huomiointia siirtymän tai murroksen toteuttamisessa eli sitä, miten murros tehtäisiin lisäämättä globaalia ja valtioiden sisäistä eriarvoisuutta (esim. Williams & Doyon 2019; Stevis & Felli 2020). Murroksen ja siirtymän välisen eron huomioiden olennaiseksi kysymykseksi tulee, tarkoitetaanko reilulla siirtymällä kestävyys siirtymän vai kestävyysmurroksen tekemistä sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla.

Kestävyysmurros, reiluus ja solidaarisuus

Reilu siirtymä

Reilun siirtymän ajattelua on tutkimuksen parissa kehitetty ympäristöoikeudenmukaisuuden ja energiaoikeudenmukaisuuden pohjalta (Schlosberg

2013; Kivimaa ym. 2021). Tällöin reilun siirtymän oikeudenmukaisuuteen kuuluu kolme ulottuvuutta: hyötyjen ja haittojen jakautuminen, sosio-kulttuurinen tunnustaminen sekä päätöksentekoprosessien ja menettelytapojen oikeudenmukaisuus (esim. Williams & Doyon 2019). Moniulotteisuus tuottaa monipuolisen ymmärryksen oikeudenmukaisuuden yhteydessä huomioitavista asioista ja jättää samalla avoimeksi sen, mikä lopulta on oikeudenmukaista, ketkä kaikki ovat oikeudenmukaisuuden piirissä tai miten erilaisten vaateiden väliset ristiriidat sovitetaan (Sikor 2014). Tämä avoimuus jättää tilaa erilaisille tulkinnoille oikeudenmukaisuuden merkityksestä ja toteutumisesta käytännössä. Siten se osaltaan mahdollistaa esimerkiksi globaalien ympäristövaikutusten painoarvon vähentämisen tulkinnoissa.

Oikeudenmukaisuuden jaottelua kolmeen ulottuvuuteen on myös kritisoitu keskittymisestä nykytilaan ja nykytilan muuttumisen seurauksiin, mikä jättää olemassa olevien rakenteiden tuottamat epätasa-arvoisuudet huomiotta ja voi samalla myös vahvistaa niitä (Velicu & Barca 2020; Wood & Roelich 2020). Osin tämä kytkeytyy oikeudenmukaisuusajattelun länsimaiseen, modernisaatiokeskeiseen taustaan, mikä näkyy esimerkiksi valtion keskeisenä roolina epäoikeudenmukaisuuksien korjaajana, ajatuksena siitä, että haittojen ja hyötyjen tasapuolisella jaolla ja aiheutettujen haittojen kompensoinnilla voidaan saavuttaa oikeudenmukaisuus sekä yksilökeskeisyytenä oikeudenmukaisuuden tarkastelun lähtökohtana (Álvares & Coolsaet 2020). Esimerkiksi huomion kiinnittäminen erilaisten ryhmien tunnustamiseen saattaa tahtomattaan tuottaa näitä ryhmiä ja heidän heikompaa asemaansa sekä pakottaa ihmisiä sovittautumaan niihin tullakseen kuulluiksi (Velicu 2020).

Reiluuden korostaminen sisältääkin riskin siirtymän hidastamisesta tai ehkäisemisestä kokonaan sen sijaan että sen oikeudenmukaisuus kasvaisi (Ciplet & Harrison 2020). Oikeudenmukaisuuden yhdistäminen kestävyys siirtymään tai -murrokseen pitää sisällään mahdollisuuden ainakin sosiaalipolitiikan, mutta myös talouspolitiikan integrointiin tavoitteen taakse. Käytännössä tätä on tulkittu melko kapea-alaisesta, ennemmin kestävyys siirtymää kuin kestävyysmurrosta tukevasta näkökulmasta: reilu siirtymä nostaa sosiaalipoliittisia keinoja ympäristöpolitiikan yhteyteen esimerkiksi rakennemurroksesta kärsivien työntekijöiden ja alueiden tukien kautta (Green & Gambhir 2020). Toisaalta esimerkiksi Saksan Energiewenden yhteydessä hiiliteollisuuden reilu siirtymä tarkoitti nimenomaan saksalaisten ammattiyhdistysten piirissä olleiden työntekijöiden aseman huomioimista ja jätti vaikkapa alueiden työttömät tai reilun siirtymän vaikutukset Kreikan

hiililyöläisille huomiotta (Abraham 2019). Vastaavasti esimerkiksi hiililyöläisyyden kulttuurisen identiteetin säilyttäminen on hankala sovittaa yhteen teollisuudenalan lopettamisen kanssa (Cha 2020). Reiluutta lähdetään siis helposti toteuttamaan vain jonkun rajatun, äänekkään ryhmän näkökulmasta ympäristöpolitiikan vaikutuksia lievittäen tai sen toteutumisen estäen. Samalla itse muutos jää pintatasolle eikä ylety kestävämmien rakenteiden purkamiseen asti.

Oikeudenmukaisuus voikin rajoittaa kestävämmän yhteiskunnan aikaansaamista, jos ihmisten ja ympäristön hyvinvointi erotetaan toisistaan, eikä lähtökohtana ole ajatus ihmisestä osana ekologista kestävyttä. Riski konkretisoituu erityisesti, jos oikeudenmukaisuuden vaadetta sovelletaan kapea-alaisesti kansallisesta tai alueellisesta näkökulmasta, painotetaan yksilön oikeuksia ja valinnanvapautta ja käytössä ovat vain perinteiset ympäristöpolitiikan keinot, joista pyritään tekemään mahdollisimman oikeudenmukaisia. Vastuu, hoiva ja huolenpito heikommassa asemassa olevista (ihmiset ja luonto) eivät tällöin välttämättä pääse keskiöön. Siirtymän sijaan vahvempaan murrosajatteluun kytkettynä reiluus voisi kannustaa tekemään ympäristöpolitiikkaa uudella tavalla ja voisi olla lupaava tie kohti aitoa kestävyyspolitiikkaa, jossa erilaisia intressejä onnistutaan paremmin sovittamaan yhteen. Kuitenkin oikeudenmukaisuuden tulkinnallisuus ja sitä kautta reilun siirtymän vahva politisoituminen asettavat tälle kehitykselle haasteen.

Oikeudenmukaisuutta voidaan lähestyä myös korostaen ihmisten keskinäisriippuvuutta ja kollektiivista vastuuta yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien sijaan (Held 2015; Eckersley 2016). Esimerkiksi liikkumisen oikeudenmukaisuuden yhteydessä on korostettu ihmisten tarpeiden huomiointia paikallisessa kontekstissa ja näiden tarpeiden täyttämisen edistämistä tavalla, joka huomioi tarvitsevan erityispiirteet (Verlinghieri & Schwanen 2020). Sosiaalipolitiikassa vastuun ja keskinäisriippuvuuden näkökulmaa on pidetty mukana solidaarisuuden käsitteen kautta. Ympäristöpolitiikassa tulvariskien hallinta on yksi esimerkki solidaarisuusperiaatteen soveltamisesta. Ilmastonmuutoksen kiihtyessä tulvariskit kasvavat tietyillä valuma-alueilla (Keessen ym. 2016; Eerd ym. 2017). Riskit jakautuvat epätasaisesti jokien ylä- ja alajuoksujen välillä. Alueiden väliset erot haavoittuvuudessa sekä ilmastonmuutoksen vaikutukset tulviin ovat nostaneet esille keskustelun siitä, miten tulvariskien hallinta toteutetaan yhteistyössä valuma-alueiden varsilla huomioiden alueiden erilaiset tarpeet (Keessen ym. 2016; Eerd ym. 2017).

Ehdotammekin että kestävyysmurrosta tukevan politiikan tekemisessä voisi hyödyntää hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan kehittämisessä tärkeää solidaarisuusajattelua, joka voisi oikeudenmukaisuutta paremmin auttaa paikantamaan sosiaalisen, taloudellisen ja ympäristöllisen vastuun kestävyyspolitiikan ytimeen.

Ekologinen solidaarisuus

Solidaarisuus-käsite on peräisin 1800-luvun Ranskasta, missä se syntyi vastauksena yhteiskunnassa lisääntyvälle yksilökeskeisyydelle. Solidaarisuus tarkoitti ihmisyksilöiden välistä yhteyttä yhteiskunnassa ja moraalista vastuuta toisten hyvinvoinnista.

Solidaarisuudella on juuret myös työväenliikkeessä ja sosialismin teoriassa sekä katolisessa uskonnossa. Kaikkia solidaarisuuden varhaisia muotoja yhdisti yksilön omien etujen asettaminen alisteiseksi yhteiselle hyvälle ja toisista ihmisistä huolehtiminen.

(Laitinen & Pessi 2011.) 1800-luvun loppupuolella solidaarisuuden ajatuksesta tuli keskeinen valtiollisten sosiaalivakuutusjärjestelmien periaate ja erilaiset hyvinvointivaltiot ovat tavoillaan institutionalisoineet solidaarisuuden rakenteisiinsa. Solidaarisuuden muoto ja yhteisön laajuus hyvinvointivaltioissa on kuitenkin kiistelyn kohteena.

Sosiaalivakuutuksena solidaarisuus voi näyttäytyä solidaarisuutena suhteessa riskeihin, jolloin yksilö osallistuu riskien jakamiseen suhteessa oman riskinsä määrään. Tämä lähestyy oikeudenmukaisuutta hyötyjen ja haittojen jakautumisen kysymyksenä. Tätä yleisemmin sosiaalivakuutuksen solidaarisuus määrittyy kuitenkin ilman maksujen ja hyötyjen vastaavuutta ja on nimenomaan yhteisön heikompiensaisten auttamista. (Lehtonen & Liukko 2011.) Tämä on se solidaarisuuden ydin, johon myös ekologinen solidaarisuus kytkeytyy. Solidaarisuus siis eroaa liberaalista oikeudenmukaisuuskäsityksestä siinä, että solidaarisuus nojaa vastuuseen toisista siksi, että toiset tarvitsevat apua. Liberaali oikeudenmukaisuus puolestaan lähtee yksilön intresseistä ja rationaalisesta laskelmoinnista eli vastuusta siksi, että yksilö hyötyy siitä lopulta itse. (Ter Meulen 2018.)

Solidaarisuuden käsitteeseen sisältyvä yhteisöllisyys on käsitteen keskeinen ongelma myös ympäristöpolitiikan kontekstissa. Miten toimijat käsittävät yhteisön, jolle he haluavat solidaarisuutta osoittaa? Ja millaiseen yhteisöön samastumista toimijoilta voidaan odottaa? Käytännössä solidaarisuutta osoitetaan ennen muuta lähimmille tai ainakin rajatun yhteisön jäsenille (Laitinen & Pessi 2011). Yhteisöä rajaa myös se, että solidaarisuus on perinteisesti ymmärretty vain ihmisten väliseksi (Bazzul 2020), eikä esimerkiksi ekosysteemin muita eliöitä ole luettu kuuluvaksi sen piiriin. Viime vuosina ympäristöpolitiikan tutkijat ovat kehittäneet ekologisen solidaarisuuden käsitettä

vastaamaan paremmin kestävyysmurroksen tarpeisiin. Ekologisen solidaarisuuden käsite on yhtäältä yritys laajentaa ihmiskeskeistä yhteisökäsitystä ja ottaa koko ekosysteemi yhteisön piiriin sekä yhteensovittaa kestävyystavoitteen ekologista ja sosiaalista ulottuvuutta teoreettisesti ja käytännön ratkaisujen tarpeisiin (esim. Thompson ym. 2011; Mathevet ym. 2016; Michelot & Aseeva 2017).

Ekologisen solidaarisuuden taustalla on ajatus ihmisen ja luonnon keskinäisestä riippuvuudesta (Thompson ym. 2011; Jennings 2015; Von Kotze 2020). Käsitteen juuret ovat ekosentrisessä filosofiassa, mutta siihen kytkeytyy myös hoivaetiikan periaatteita (Jennings 2015; 2018). Lähtökohtana on näkemys yhteisöistä ihmisyhteisöjä laajempina, jolloin ne pitävät sisällään myös ihmisyhteisöjen ulkopuolista luontoa. Tällöin solidaarisuuden velvoite ulottuu myös luontoon, josta ihmisyhteisöt ovat riippuvaisia. Ekologinen solidaarisuus ammentaa yhtäältä ekologiasta ja eliöiden ja eliölajien jatkuvasta vuorovaikutuksesta sekä toisaalta moraalisesta velvoitteesta ihmisten väliseen solidaarisuuteen. (Thompson ym. 2011; Mathevet ym. 2016; Mathevet ym. 2018a.)

Ekologisen solidaarisuuden käsitettä on jäsennetty kuvaamalla siihen sisältyvää kolmea keskinäisriippuvuuden ulottuvuutta: 1) ekologista, 2) sosioekologista ja 3) yhteiskuntapoliittista. Ekologinen keskinäisriippuvuus viittaa ekologisten prosessien ja luonnon monimuotoisuuden dynamiikkaan ajassa ja paikassa. Sosioekologinen tarkoittaa ihmisen keskeisen roolin tunnustamista ekosysteemin toiminnassa ja näin muodostuvan sosioekologisen systeemin suoria ja epäsuoria käytötapoja. Yhteiskuntapoliittinen viittaa alueen normatiivisiin ja poliittisiin kehyksiin ja niiden dynamiikkaan. (Mathevet ym. 2016.) Nämä ulottuvuudet kuvaavat yhteisön sisäisten keskinäisriippuvuuksien dynamiikkaa sen sijaan, että ne jäsentäisivät solidaarisuutta tai sen piiriin kuuluvia yhteisöjä hierarkkisesti. Jäsennys kuvaa myös ekologisen solidaarisuuteen käsitteellisesti sisältyvää tasapainottelua eko- ja antroposentrisen etiikan periaatteiden välillä. Solidaarisuuden velvoite koskee yhteisöjä kaikkien kolmen ekologisen solidaarisuuden keskinäisriippuvuustekijän sisällä sekä niiden välillä.

Ekologiseen solidaarisuuteen sisältyvä keskinäisriippuvuuksien näkökulma tarjoaa ympäristöpolitiikalle suuntaviivoja yhteisön ekologisen, kulttuurisen, sosiaalisen ja taloudellisen ulottuvuuden ja vaikutusten välillä tasapainottelemiseksi ja pragmaattisen kompromissin löytämiseksi tieteellis-ekologisen sekä moraalisten vastavuoroisuuden ja velvollisuuden näkökulmien välillä (Thompson ym. 2011; Mathevet ym. 2016; Mathevet ym. 2018a). Luonnonsuojeluyhteyksissä ekologisen solidaarisuuden ja

keskinäisriippuvuuksien näkökulma haastaa sellaisten staattisten luonnonsuojelutoimien riittävyden ja oikeutuksen, jotka rajataan koskemaan tiettyä fyysis-spatiaalista luonnonsuojelualuetta. Ymmärrys ekosysteemin toiminnan dynamiikasta ja sosioekologisen järjestelmän sisäisistä keskinäisriippuvuuksista kannustaa sen sijaan tarkastelemaan fyysis-spatiaalista suojelualuetta ja sitä ympäröiviä alueita yhtenä sosioekologisena järjestelmänä, jonka sisäiset riippuvuussuhteet heijastuvat mahdollisuuksiin saavuttaa suojelun alkuperäinen tavoite: luonnon monimuotoisuuden turvaaminen. Yhteiskuntapoliittisen keskinäisriippuvuuden kannalta on lisäksi olennaista, että keskinäisriippuvuuksien tunnistaminen tehdään yhteisön kesken, kollektiivisesti. Ekologisen solidaarisuuden lähestymistapa onkin vahvan osallistava ja paikallinen, ja edellyttää sen vuoksi monenkeskistä ja adaptiivista hallintaa (Folke ym. 2011).

Keskinäisriippuvuuksien näkökulman soveltaminen havainnollistuu hyvin esimerkissä Ranskan kansallispuistolaita, jossa ekologisen solidaarisuuden ideaa on tiettävästi ensimmäisen kerran sovellettu käytännössä (Mathevet ym. 2016). Uusille luonnonsuojelualueille on usein vaikea saada paikallisyhteisöjen hyväksyntää, mikäli luonnonsuojelualue rajoittaa yhteisön mahdollisuuksia käyttää aluetta haluamallaan tavalla. Ranskan kansallispuistolaki tarjoaa kansallispuistoja ympäröiville yhteisöille vapaaehtoisen mahdollisuuden päästä osaksi lähialueen kansallispuistoa ja sen hyötyjä osoittamalla luonnonsuojelulle ekologista solidaarisuutta (Thompson ym. 2011; Mathevet ym. 2016; Mathevet ym. 2018a). Ekologisen solidaarisuuden osoitus voi käytännössä tarkoittaa yhteisön osallistamista toimintaan tai projektiin, joka tukee kansallispuiston tavoitteita (Mathevet ym. 2016). Ranskan kansallispuistolaki on kiinnostava esimerkki yhteisöllisyyden vaalimisesta luonnonsuojelutoimien toteuttamisen ohella tavalla, joka samanaikaisesti laajentaa yhteisöä suojelutoiminnan ympärillä ja sitouttaa tätä luonnonsuojelun tavoitteisiin.

Toinen käytännön esimerkki ekologisen solidaarisuuden sovelluksesta on ekosysteemilähtöinen luonnonhoito (Mathevet ym. 2018b). Muuttuvissa olosuhteissa luonnonvarojen hoito (stewardship) edellyttää erityistä huomiota haavoittuvuuksien tunnistamiseen ja sopeutumiskyvyn vahvistamiseen (Chapin ym. 2010; Folke ym. 2011). Ekosysteemilähtöisessä luonnonhoidossa sopeutuminen nähdään järjestelmää uudistavana voimana. Ekologisen solidaarisuuden peruselementeistä yhteisöllisyys ja ekologisen tietoisuuden ensisijaisuus korostuvat myös ekosysteemilähtöisessä luonnonhoidossa. Tätä havainnollistaa suhtautuminen maahan ja luontoon

yhteisomaisuutena, jota vaalitaan ja hoidetaan yhteisön elinehtona. Olennaista tällaisten yhteisöjen toimivuudelle on jatkuva sosiaalinen oppiminen sekä avoin keskustelu arvoista ja normeista sekä näiden jatkuva arviointi, jotta erilaiset kriisit voitaisiin hyödyntää mahdollisuutena. (Mathevet ym. 2018b.)

Ekologisen solidaarisuuden idea on radikaali siinä, miten se tarkastelee ihmistä ja ihmistoimintaa osana luontoa. Toinen vastaava luonnon ja ihmisen välistä jakoa purkava lähestymistapa on monilajinen tai lajienvälinen oikeudenmukaisuus, joka laajentaa oikeudenmukaisuuden subjektia myös ihmisen ulkopuolelle luontoon (Schlosberg 2013; Celermajer ym. 2021). Ekologisen solidaarisuuden vahvuus ja erityisyys on kuitenkin siinä, miten se kytkee ekologisen, sosioekologisen ja yhteiskuntapoliittisen näkökulman yhteen. Näkökulmien keskinäisriippuvuus kannustaa keskusteluun ja pohdintaan yleisistä moraalisisista periaatteista, jotka vaikuttavat yhteiskuntapolitiikan taustalla (Jennings 2015; Von Kotze 2020). Ekologisen solidaarisuuden näkökulmasta on tärkeää pystyä kysymään, millaisten periaatteiden varaan rakentuva politiikka voisi parhaalla mahdollisella tavalla turvata ekologista kestävyyttä: voisiko yhteenkuuluvuuden, vastavuoroisuuden ja keskinäisriippuvuuden periaatteisiin nojautuva kasvatus tai terveydenhuolto turvata ekologista kestävyyttä paremmin kuin tehokkuuden ja kasvun periaatteita noudattava (Jennings 2015; Von Kotze 2020)?

Ekologinen solidaarisuus kestävyys siirtymässä

Kestävyys siirtymän näkökulmasta tarkasteltuna ekologinen solidaarisuus korostaa sekä luonnon ja ihmisen että ihmisten keskinäistä yhteyttä ja erityisesti huolenpitoa ja yhteisöllistä vastuuta siirtymän toteuttamisesta. Ydinkysymys ei ole siirtymän hyötyjen ja haittojen jakautumisen oikeudenmukaisuus kaikkien kannalta vaan siirtymän tekeminen yhdessä toisista huolehtien sekä ei-inhimillisen luonnon ottaminen solidaarisuuden piiriin.

Reilun siirtymän korvaamisen sijaan ekologinen solidaarisuus herättelee huomaamaan reilun siirtymän riskejä ja voi auttaa täydentämään oikeudenmukaisuuden pohdinnan näkökulmia, niin että tarvittava syvä yhteiskunnallinen murros mahdollistuu. Hieman kärjistäen näkökulmien erot voidaan asettaa osaksi ympäristöpolitiikan perinteistä jakoa pinnallisempaan ekologiseen modernisaatioon ja syvään rakenteelliseen muutokseen. Ekologisen modernisaation varaan asetetussa siirtymässä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaade voi helposti kääntyä yhteiskunnan rakenteiden suojeluksi ympäristön tilan parantamisen kustannuksella. Ekologisella solidaarisuudella täydennetty

reilu murros voisi paremmin auttaa yhdistämään ympäristölliset ja sosiaaliset tavoitteet tasa-arvoisina kestävyyspäämäärinä. Ekologisen solidaarisuuden transformaatiopotentiaali on reilua siirtymää laajempi. Kuten edellä esittämämme esimerkit osoittavat, ekologinen solidaarisuus esittää vaihtoehdon resurssien uudelleen jakamiseksi tavalla, joka ei pyri synergioiden maksimoimiseen ekologisen, taloudellisen ja sosiaalisen kestävyuden välillä, vaan ennemminkin siten, että huomio kiinnittyisi sosioekologisen järjestelmän sisäisiin dynamiikkoihin ja synergioihin.

Ekologisen solidaarisuuden hyödyntämiseen liittyy kuitenkin useita avoimia kysymyksiä ja se vaatii tuekseen empiirisiä tarkasteluja nimenomaan kestävyysmurroksen kontekstissa. Ekososiaalisen hyvinvointivaltion keskustelussa ekologisen solidaarisuuden piirteitä löytyy ekososiaalisia yhteisöjä tarkastelevista tutkimuksista, joissa nähdään mahdollisuuksia ekologisten ja sosiaalisten tavoitteiden yhdistämiselle (esim. Matthies ym. 2020).

Vastaavasti solidaarisuus on keskeinen periaate monissa vaihtoehtoisen talouden liikkeissä ja yhteisöissä, joissa myös ekologinen kestävyys on keskeisellä sijalla, kuten kumppanuusmaatalous, yhteisöenergia tai transition towns-liike (Seyfang & Haxeltine 2012; Wallimann 2014; Carlson & Bitsch 2019). Ekologisen solidaarisuuden tarkasteleminen ja edelleen kehittäminen tällaisia liikkeitä koskevissa tutkimuksissa auttaisi hahmottamaan sen mahdollisuuksia murroksen luomisessa. Lisäksi niiden tarkastelun kautta voi aueta uusia näkökulmia ekologisen solidaarisuuteen.

Yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivissä kansalaisliikkeissä korostuu poliittinen solidaarisuus, joka luo uusia yhteisöjä vaihtoehtoisten poliittisten aloitteiden ympärille sekä poliittis-moraalisia velvoite- ja merkitysrakenteita yhteisöjen sisälle (Scholz 2008).

Kansalaisliikkeiden kautta olisi mahdollista tarkastella myös ekologisessa solidaarisuudessa olevia poliittisen solidaarisuuden elementtejä, kuten yhteisön ja sen sisäpiirin muodostumista sekä sitä, millaisia poliittis-moraalisia velvoitteita ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon välille voi rakentua ja miten ja millä perusteilla yhteisöt niitä oikeuttaisivat ja niihin sitoutuisivat.

Kiinnitettäessä huomiota solidaarisuuden piirin sisäiseen dynamiikkaan, solidaarisuuden kääntöpuolet, kuten ulossulkeminen (Laitinen & Pessi 2011; Borowiak ym. 2018), on syytä ottaa vakavasti. Samalla kun ekologinen solidaarisuus laajentaa solidaarisuuden piiriä ei-inhimilliseen luontoon, se voi pitää sisällään myös ulossulkemisen elementtejä.

Ekologisessa solidaarisuudessa on kyse sosioekologisten keskinäisriippuvuuksien muodostamasta solidaarisuuden piiristä, jolloin olennaiseksi kysymykseksi nousee se,

miten nämä keskinäisriippuvuudet tunnistetaan. Solidaarisuuden piiristä suljetaan ulos ne, jotka eivät ole osallisina tunnistetuista keskinäisriippuvuuksista, mutta tunnistamisen myötä rajat voivat muuttua. Tunnistamiseen vaikuttaa esimerkiksi se, miten hyvin tiedostamme ja ymmärrämme erilaiset riippuvuudet. Voidaan ajatella, että tätä tiedostamista ja siihen liittyvää ymmärryksen ja tiedon lisäämistä kannustaa sekä keskinäisriippuvuuksien hyötynäkökulma, että moraalinen velvollisuus toimia oikein myös ei-inhimillistä luontoa kohtaan. Oppimisen ja tiedon lisääntymisen myötä ymmärrys solidaarisuuden piiristä tarkentuu ja tehdään uusia rajauksia, jolloin kyse olisi jatkuvan määrittelyn prosessista. Keskinäisriippuvuuksien tunnistaminen ja siihen kytkeytyvät oppimisprosessit ja niiden merkitys muodostavatkin kiinnostavan tutkimuskysymyksen ekologisen solidaarisuuden tarkastelulle käytännössä. Millaisia solidaarisuuden piirejä ja ulossulkemisia se tarkoittaisi esimerkiksi turvetuotannon murroksessa?

Lopuksi

Onnistuuko reilun siirtymän korostaminen viemään meitä kohti kestävyysmurrosta ja sitä kautta kohti ekologisesti kestävää hyvinvointivaltiota? Jos oikeudenmukaisen, tai reilun, siirtymän ajatus kytketään ympäristöpolitiikan päälle rajoittamaan sen ennestäänkin rajallista keinovalikoimaa, se ei voi tuottaa uudistavaa kestävyyspolitiikkaa, vaan se on pikemminkin askel taaksepäin kohti ympäristön kestävyiden alisteisuutta taloudelliselle ja sosiaaliselle kestävyydelle. Sen sijaan, jos lähtökohdaksi otetaan aito rakenteellinen murros, jossa tarkastelua ei kytketä ainoastaan ympäristöpolitiikan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden takaamiseen, vaan koko planeetan sosioekologiseen oikeudenmukaisuuteen, ollaan paremmilla jäljillä.

Yhteiskunnan ja luonnon välistä jakoa purkavat lähestymistavat sekä oikeudenmukaisuuden subjektia laajentavat käsitteet kuten ekologinen solidaarisuus voisivat antaa ekohyvinvointivaltiolle enemmän kuin pelkkä reilu murros. Ne voisivat auttaa nostamaan vastuun luonnosta reilun murroksen keskiöön, sen sijaan että siihen nousevat ihmisten sosiaaliset oikeudet. Samalla solidaarisuus voi auttaa painottamaan yhteisöä ja kollektiivista toimintaa kestävästä muutoksesta edistämiseksi ja vahvistaa murroksen toteuttamista, sen hidastamisen sijaan.

Tässä katsauksessa olemme kuvanneet sitä, miten reilu siirtymä ja ekologinen solidaarisuus voivat tarjota kokonaisvaltaiselle kestävyysmurrokselle erilaisia näkymiä. Esitämme, että ekologinen solidaarisuus voisi tarjota ekohyvinvointivaltiolle ennen kaikkea

avaramman tulevaisuuden vision (ks. myös Singh 2019; Velicu & Barca 2020). Tällöin oikeudenmukaisuuden ei tarvitsisi tarkoittaa olemassa olevien rakenteiden ylläpitämistä siksi, ettei uskottavaa visiota murroksesta ja sen jälkeisestä hyvinvoinnista ole näköpiirissä. Tämä tarkoittaa haastetta sekä politiikalle että tutkimukselle. Kestävyysmurroksen yhteydessä molempien tehtävä on pohtia kysymystä siitä, millaisia vaihtoehtoisia näkymiä hyvinvoinnille on ja miten ja millainen oikeudenmukainen jako sekä oikeudenmukaisuuden kokemus tulevaisuudessa on mahdollisuus saavuttaa.

Kiitokset

Tutkimus on tehty osana Suomen Akatemian yhteydessä toimivan strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamia hankkeita Just Food (327369) ja 2035Legitimacy (335963), sekä Suomen Akatemian osittain rahoittamaa JPI-Climate-hanketta SOLARIS.

Lähteet

- Abraham J. (2019) Just transition in a dual labour market: right wing populism and austerity in the German energiewende. *Journal of Labour and Society* 22 679–693.
<https://doi.org/10.1111/wusa.12438>
- Álvares, L. & Coolsaet, B. (2020) Decolonising environmental justice studies: A Latin American perspective. *Capitalism Nature Socialism* 31 50–69.
<https://doi.org/10.1080/10455752.2018.1558272>
- Bazzul, J. (2020) Solidarity with nonhumans as an ontological struggle. *Educational Philosophy and Theory*. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1804360>
- Biermann, F. (2021) The future of ‘environmental’ policy in the Anthropocene: time for a paradigm shift. *Environmental Politics* 30 61–80.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1846958>
- Bioenergia ry (2020) Turvealan yrityksille on rakennettava nopeasti siltaa työstä työhön. <<https://www.bioenergia.fi/2020/12/04/turvealan-yrityksille-on-rakennettava-nopeasti-siltaa-tyosta-tyohon>>. 13.10.2021.
- Blühdorn, I. (2020) The legitimization crisis of democracy: Emancipatory politics, the environmental state and the glass ceiling to socio-ecological transformation. *Environmental Politics* 29(1) 38–57. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1681867>
- Borowiak, C., Safri, M., Healy, S. & Pavlovskaya, M. (2018) Navigating the Fault Lines: Race and Class in Philadelphia's Solidarity Economy. *Antipode* 50 577–603.
<https://doi.org/10.1111/anti.12368>

- Carlson, L. A. & Bitsch, V. (2019) Applicability of transaction cost economics to understanding organizational structures in solidarity-based food systems in Germany. *Sustainability* 11 1095. <https://doi.org/10.3390/su11041095>
- Carley, S. & Konisky, D.M. (2020) The justice and equity implications of the clean energy transition. *Nature Energy* 5 569–577. <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0641-6>
- Celermajer, D., Schlosberg, D., Rickards, L., Stewart-Harawira, M., Thaler, M., Tschakert, P., Verlie, B. & Winter, C. (2021) Multispecies justice: theories, challenges, and a research agenda for environmental politics. *Environmental Politics* 30 119–140. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1827608>
- Cha, J. M. J. 2020. A just transition for whom? Politics, contestation, and social identity in the disruption of coal in the Powder River Basin. *Energy Research and Social Science* 69 101657. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101657>
- Chapin, F.S., Carpenter, S.R., Kofinas, G.P., Folke, C., Abel, N., Clark, W.C., Olsson, P., Smith, D.M.S., Walker, B., Young, O.R., Berkes, F., Biggs, R., Grove, J.M., Naylor, R.L., Pinkerton, E., Steffen, W. & Swanson, F.J. (2010) Ecosystem stewardship: sustainability strategies for a rapidly changing planet. *Trends in Ecology & Evolution* 25 241–249. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.10.008>
- Ciplet, D. & Harrison, J.L. (2020) Transition tensions: mapping conflicts in movements for a just and sustainable transition. *Environmental Politics* 29 435–456. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1595883>
- Duit, A., Feindt, P. & Meadowcroft, J. (2016) Greening Leviathan: the rise of the environmental state? *Environmental Politics* 25 1–23. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1085218>
- Eckersley, R. (2021) Greening states and societies: from transitions to great transformations. *Environmental Politics* 30 245–265. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1810890>
- Eckersley, R. (2016) Responsibility for climate change as a structural injustice. Teoksessa Gabrielson T. ym. (toim.) *The Oxford handbook of environmental political theory* 346–361. Oxford University Press, Oxford.
- Eerd, M.C.J.V., Wiering, M.A. & Dieperink, C. (2017) Solidarity in transboundary flood risk management: A view from the Dutch North Rhine–Westphalian catchment area. *Climate Policy* 17 261–279. <https://doi.org/10.1080/14693062.2015.1075376>
- Folke, C., Jansson, Å., Rockström, J., Olsson, P., Carpenter, S.R., Chapin, F.S., Crépin, A.-S., Daily, G., Danell, K., Ebbesson, J., Elmqvist, T., Galaz, V., Moberg, F., Nilsson,

- M., Österblom, H., Ostrom, E., Persson, Å., Peterson, G., Polasky, S., Steffen, W., Walker, B. & Westley, F. (2011) Reconnecting to the Biosphere. *AMBIO* 40 719. <https://doi.org/10.1007/s13280-011-0184-y>
- Fritz, M. & Koch, M. (2016) Economic development and prosperity patterns around the world: Structural challenges for a global steady-state. *Global Environmental Change* 38 41–48.
- Gough, I. (2016) Welfare states and environmental states: a comparative analysis. *Environmental Politics* 25 24–47. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382>
- Green, F. & Gambhir, A. (2020). Transitional assistance policies for just, equitable and smooth low-carbon transitions: who, what and how? *Climate Policy* 20 902–921. <https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1657379>
- Hausknost, D. (2020) The environmental state and the glass ceiling of transformation. *Environmental Politics* 29 17–37. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1680062>
- Hirvilammi, T. (2020) The virtuous circle of sustainable welfare as a transformative policy idea. *Sustainability* 12 391. <https://doi.org/10.3390/su12010391>
- Huttunen, S. (2015) Farming practices and experienced policy coherence in agri-environmental policies: case land clearing in Finland. *Journal of Environmental Policy & Planning* 17 573–592. <https://dx.doi.org/10.1080/1523908X.2014.1003348>
- ILO (2015) Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all. International Labour Organisation, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf.
- ITUC (2017) Just transition – where are we now and what’s next? A guide to national policies and international climate governance. International Trade Union Confederation Climate Justice Frontline Briefing 2016. <https://www.ituc-csi.org/just-transition-where-are-we-now>
- Jennings, B. (2015) Ecological Solidarity. *Minding Nature* 8(1). <https://www.humansandnature.org/ecological-solidarity>.
- Jennings, B. (2018) Solidarity and care as relational practices. *Bioethics* 32 553–561. <https://doi.org/10.1111/bioe.12510>
- Julkunen, R. (2017) Muuttuvat hyvinvointivaltiot. Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina. *SoPhi* 137. Jyväskylän yliopisto.

- Keessen, A., Vink, M., Wiering, M., Boezeman, D., Ernst, W., Mees, H., Van Broekhoven, S. & Van Eerd, M. (2016) Solidarity in water management. *Ecology and Society* 21. <https://doi.org/10.5751/ES-08874-210435>
- Kivimaa, P., Huttunen, S., Lähteenmäki-Uutela, A., Heikkinen, M., Juhola, S. Kaljonen, M., Käyhkö, J., Lund, P., Näkkäläjärvi, K. (2021) Kuinka oikeudenmukaisuus voidaan huomioida ilmastopolitiikassa? Keskustelunavaus. Suomen ilmastopaneelin julkaisu 2/2021. <<https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2021/06/ilmastopaneelin-julkaisu-2-2021-kuinka-oikeudenmukaisuus-voidaan-huomioida-ilmastopolitiikassa.pdf>>.
- Koch, M. & Mont, O. (2016) Sustainability and the political economy of welfare. New York, Routledge.
- Koneyrittäjät (2021) Turvealan oikeudenmukaisesta siirtymästä: Siirtymä pois turpeesta on tosiasia – oikeudenmukaisuudesta ei ole näyttöä. 27.8.2021. <<https://www.koneyrittajat.fi/pages/etusivu/medialle/tiedotteet/tiedotteet2021/20210827.php>>. 13.10.2021.
- Köhler, J., Geels, F.W., Kern, F., Markard, J., Onsongo, E., Wieczorek, A., Alkemade, F., Avelino, F., Bergek, A., Boons, F., Fünfschilling, L., Hess, D., Holtz, G., Hyysalo, S., Jenkins, K., Kivimaa, P., Martiskainen, M., McMeekin, A., Mühlemeier, M.S., Nykvist, B., Pel, B., Raven, R., Rohrer, H., Sandén, B., Schot, J., Sovacool, B., Turnheim, B., Welch, D. & Wells, P. (2019) An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 31 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Laitinen, A. & Pessi, A. B. (2011) Moniongelmainen solidaarisuus. Teoksessa Laitinen, A., Pessi, A. B. (toim.) 2011. Solidaarisuus 7–29. Gaudeamus, Helsinki.
- Lehtonen, T.-K. & Liukko, J. (2011) The forms and limits of insurance solidarity. *Journal of Business Ethics* 103 33–44. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1221-x>
- Mathevet, R., Thompson, J. D. Folke, C. & Chaplin, F. S. III (2016) Protected areas and their surrounding territory: socioecological systems in the context of ecological solidarity. *Ecological Applications* 26 5–16. <https://doi.org/10.1890/14-0421>
- Mathevet, R., Bousquet, F., Larrère, C. & Larrère, R. (2018a) Environmental stewardship and ecological solidarity: Rethinking social-ecological interdependency and responsibility. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 31 605–623. <http://dx.doi.org/10.1007/s10806-018-9749-0>

- Mathevet, R., Bousquet, F. & Raymond, C. M. (2018b). The stewardship concept in sustainability science and conservation biology. *Biological Conservation* 217 363–370.
- Matthies, A.-L., Peeters, J., Hirvilammi, T. & Stamm, I. (2020) Ecosocial innovations enabling social work to promote new forms of sustainable economy. *International Journal of Social Welfare* 29 378–389. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12423>
- Meadowcroft, J. (2012) Greening the state? Teoksessa Steinberg, P. F. & VanDeveer, S. D. (toim.). *Comparative environmental politics. Theory, practice, and prospects.* 67–87 MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Michelot A. & Aseeva, A. (2017) From Ecosystem services to ecological solidarity. Teoksessa Westra, L., Gray, J. & Gottwald, F.-T. (toim.) *The Role of Integrity in the Governance of the Commons. Governance, Ecology, Law, Ethics* 37–50. Springer.
- Pichler, M., Brand, U. & Görg, C. (2020) The double materiality of democracy in capitalist societies: challenges for social-ecological transformations. *Environmental Politics* 29 193–213. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1547260>
- Pichler, M., Schaffartzik, A., Haberl, H. & Görg, C. (2017). Drivers of society-nature relations in the Anthropocene and their implications for sustainability transformations. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 26 32–36. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.01.017>
- Schlosberg, D. (2013) Theorising environmental justice: the expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics* 22 37–55. <https://doi.org/10.1080/09644016.2013.755387>
- Scholz, S. J. (2008) *Political Solidarity.* Pennsylvania State University Press. University Park, Pennsylvania.
- Seyfang, G. & Haxeltine, A. (2012) Growing grassroots Innovations: Exploring the role of community-based initiatives in governing sustainable energy transitions. *Environment and Planning C: Politics and Space* 30 381–400. <https://doi.org/10.1068/c10222>
- Sikor, T., Martin, A., Fisher J. & He, J. (2014). Toward an Empirical Analysis of Justice in Ecosystem Governance. *Conservation Letters* 7 524–532. <https://doi.org/10.1111/conl.12142>
- Singh, N. M. (2019). Environmental justice, degrowth and post-capitalist futures. *Ecological Economics* 163 138–142. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.014>
- Stavis, D. & Felli, R. (2020) Planetary just transition? How inclusive and how just? *Earth System Governance* 6 100065. <https://doi.org/10.1016/j.esg.2020.100065>

- Stirling, A. (2015) Emancipating transformations: from controlling the 'transition' to culturing plural radical progress. Teoksessa Scoones, I., Leach, M. & Newell, P. (toim.) *The politics of green transformations* 54–67 Routledge, London.
- Temper, L., Walter, M., Rodriguez, I., Kothari, A., Turhan, E. (2018). A perspective on radical transformations to sustainability: resistances, movements and alternatives. *Sustainability Science* 13 747–764. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0543-8>
- ter Meulen, R. (2018) Solidarity. Teoksessa Dominick A. Dellasala, Michael I. Goldstein (toim.) *Encyclopedia of the Anthropocene* 111–117 Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809665-9.10452-5>
- Thompson, J., Mathevet, R., Delanoë, O., Cheylan, M. & Bonnin, M. (2011) Ecological solidarity as a conceptual tool for rethinking ecological and social interdependence in conservation policy for protected areas and their surrounding landscape. *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences* 334 412–419. <http://dx.doi.org/10.1016/j.crv.2011.02.001>
- Valtioneuvosto (2021) Puoliväliriihen toimenpiteet vastaavat turvealan murrokseen. Tiedote 29.4.2021. <<https://valtioneuvosto.fi/-/1410877/puolivaliriihen-toimenpiteet-vastaavat-turvealan-murrokseen>>. 13.10.2021.
- Velicu, I. (2020) Prospective Environmental Injustice: Insights from Anti-mining Struggles in Romania and Bulgaria. *Environmental Politics* 29 (3) 414–434. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1611178>
- Velicu, I., Barca, S. (2020) The just transition and its work of inequality. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 16 263–273. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1814585>
- von Kotze, S. (2020) Ecological solidarity and popular education. *Sisyphus* 8 (3). <https://doi.org/10.25749/sis.19952>
- Wood, N. Roelich, K. (2020) Substantiating Energy Justice: Creating a Space to Understand Energy Dilemmas. *Sustainability* 12 1917. <https://doi.org/10.3390/su12051917>
- Wallimann I. (2014) Social and solidarity economy for sustainable development: its premises – and the Social Economy Basel example of practice. *International Review of Sociology* 24 (1) 48–58. <https://doi.org/10.1080/03906701.2014.894345>